

О.З. Хотинська
(Академія адвокатури України)

Преюдиціальність як прояв обов'язковості судових рішень

Ключові слова: *судове рішення, вирок, суд, обов'язковість судових рішень, преюдиціальність, внутрішнє переконання суддів.*

Судове рішення як результат діяльності суду зі з'ясування фактичних обставин і вирішення спору по суті є актом, що забезпечує переведення прав і обов'язків у реальну поведінку суб'єктів. Рішення, як акт, що фіксує результат примусового застосування права, само наділяється силою закону, тобто за певних умов набуває якостей, властивих закону. Ці якості надаються рішенню суду лише тому, що його зміст відображає силу і характер впливу норм права на суспільні відносини. Однією із таких властивостей судового рішення виступає обов'язковість.

Проблема правового регулювання обов'язковості судових рішень має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки вона безпосередньо пов'язана з належним і своєчасним захистом суб'єктивних цивільних прав, забезпеченням реалізації правовідносин, з яких судовим рішенням знято спірність та невизначеність. Оскільки в сучасній науці у висновках з окремих аспектів проблеми не існує єдності, деякі питання розуміння обов'язковості судового рішення і практики застосування судами правових норм, які цього стосуються, потребують додаткового аналізу та розгляду.

Дослідження окресленої тематики частково відображено у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема М.Г. Авдюкова, О.І. Бережного, А.А. Добровольського, Ю.М. Грошевого, М.А. Гурвіча, О.С. Захарової, Л.Н. Завадської, Н.Б. Зейдера, Є.В. Клінова, П.Я. Трубнікова, Н.А. Чечіної.

Згідно зі ст. 124 та ст. 129 Конституції України, а також окремими положеннями чинних процесуальних кодексів, судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян. Це означає, що судові рішення є обов'язковими, в тому числі й для судів.

Метою даної статті є дослідження проблеми обов'язковості судових рішень для судів загальної юрисдикції України.

Прояв обов'язковості судових рішень для суду є багатоаспектним. Безумовно, це пов'язано з тим, що судове рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим як для суду, який його прийняв, так і для інших судів. У першому випадку, вже з моменту проголошення рішення судом, останній не має права його відмінити чи змінити, не може вносити будь-які зміни, які роблять рішення іншим по суті, не може змінювати наведене викладення обставин та мотивів.

Обов'язковість судового рішення для інших судів законодавчо закріплена

у процесуальних нормах відповідних кодексів.

Так, вирок, що набрав законної сили, є обов'язковим для суду, який розглядає іншу кримінальну справу. Він не може розглядати справу щодо особи, стосовно якої вже є вирок суду, що набрав законної сили, за тим же обвинуваченням, або ухвала чи постанова суду про закриття справи за тим же обвинуваченням (п. 9 ч. 1 ст. 6 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК України)). Згідно зі ст. 61 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) вирок суду у кримінальній справі, який набрав законної сили, або постанова суду у справі про адміністративне правопорушення є обов'язковими і для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, стосовно якої ухвалено вирок або постанову суду, у питаннях, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони даною особою. Саме ці дві обставини, викладені у вироку, є обов'язковими для суду і належать до преюдиціальних незалежно від того, чи містяться вони в обвинувальному чи виправдувальному вироку, тому що винесення виправдувального вироку свідчить про відсутність у діях особи складу злочину, але ці дії можуть мати протиправний характер з точки зору цивільного права. Також обов'язковим для суду є судові рішення, що набрало законної сили, в іншій цивільній, господарській або адміністративній справі, в якій брали участь ті ж самі особи. Але, на відміну від вироку, таке рішення суду є обов'язковим за всіма обставинами. Так, О. звернулася з позовом до А. та Т. про визнання договору дарування квартири недійсним та поділ спільно нажитого майна. Шевченківським районним судом м. Києва у задоволенні позовних вимог було відмовлено, оскільки рішенням Святошинського районного суду м. Києва у справі за позовом А. до Т. та О. про визнання права власності за А. було визнано право власності на квартиру, яка була предметом спору [1].

Аналогічне положення закріплюється ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України), відповідно до якої для адміністративного суду є обов'язковими вирок суду в кримінальній справі або постанова суду у справі про адміністративний проступок, які набрали законної сили, якщо той розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, щодо якої ухвалений вирок або постанова суду лише в питаннях, чи мало місце діяння та чи вчинене воно цією особою. Судове ж рішення в адміністративній, цивільній, господарській справі, що набрало законної сили, є обов'язковим для адміністративного суду, який розглядає іншу справу за обставинами, що були встановлені стосовно особи, яка бере участь у справі.

Вищевикладені норми відображені і в Господарському процесуальному кодексі України (далі — ГПК України). Відповідно до положень ст. 35 ГПК України, вирок суду з кримінальної справи, що набрав законної сили, є обов'язковим для господарського суду при вирішенні спору з питань, чи мали місце певні дії та ким вони вчинені. Так само є обов'язковим для господарського суду судові рішення з цивільної справи, що набрало законної сили, щодо фактів, які встановлені судом і мають значення для вирішення спору. Проте з цього приводу існує практика неоднозначного застосування даних положень законодавства. Так, страхова компанія звернулася до Господарського суду м. Києва з позовом до акціонерного товариства про стягнення 31 399,30 грн. у порядку регресу. Позовні вимоги страхова компанія мотивувала тим, що на виконання вимог полісу добровільного страхування транспортного засобу вона виплатила страхувальнику — гр. П. — суму страхової виплати за шкоду, завдану йому внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, скоєної з вини водія акціонерного товариства — гр. М. Рішенням Господарського суду м. Києва в задоволенні

позовних вимог було відмовлено з тієї причини, що постановою Дарницького районного суду м. Києва винним у скоєнні дорожньо-транспортної пригоди був визнаний гр. П. Проте з такою позицією не погодився Київський апеляційний господарський суд, скасувавши рішення першої інстанції і задовольнивши частково позовні вимоги. Свою позицію апеляційна інстанція мотивувала тим, що вивчення матеріалів справи та адміністративних матеріалів дозволило їй дійти висновку про наявність вини обох водіїв: ступінь вини гр. П. складає 30%, а гр. М. — 70%. Зважаючи на це, апеляційний господарський суд порахував, що страхова компанія має право на відшкодування шкоди у розмірі 70% від суми спричиненої шкоди [2, 18]. Як бачимо, внаслідок ігнорування господарським апеляційним судом рішення суду загальної юрисдикції, а отже — порушення принципу обов'язковості судових рішень, одним і тим же обставинам дається інша правова оцінка, що призводить до появи двох судових рішень, що суперечать по своїй суті одне одному.

Вищезазначене доводить, що обов'язковість рішення суду для інших судів виявляється в такій характерній властивості судового рішення, як преюдиціальність.

Як бачимо, названі норми процесуальних кодексів свідчать про те, що зв'язок преюдицій рішень, постановлених у кримінальному, цивільному, адміністративному та господарському судочинстві, не є взаємним.

Вирок суду є обов'язковим для господарського суду, адміністративного та для суду, що розглядає цивільну справу (за участю особи, стосовно якої постановлений вирок) з питань, чи мали місце певні дії (об'єктивна сторона злочину) та ким вони вчинені (суб'єкт злочину). В літературі була висловлена думка про те, що преюдиціальна сила вироку суду не розповсюджується на питання про вину засудженого [3, 163].

Таке бачення було піддане критиці М. Алієскеровим, який зазначив, що у нормі закону маються на увазі дії, що містять або не містять визначеного складу злочину, а отже, преюдиціальне значення повинно надаватися і висновкам суду з питань вини особи, стосовно якої винесено вирок [4, 56]. Вказані висновки суду, що містяться у вирокі, не можуть спростовуватися в межах цивільного та господарського судочинства. Суд, приймаючи рішення за позовом, що витікає з кримінальної справи, не може обговорювати питання вини відповідача, а може лише вирішувати питання про розмір відшкодування. Інша справа, що ці висновки можуть не мати вирішального значення, наприклад, у цивільній справі, оскільки існують суттєві відмінності між правовими підставами та умовами кримінальної і цивільно-правової відповідальності. Водій автотранспорту, виправданий у зв'язку з відсутністю вини в наїзді на пішохода, може бути притягнений до цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду як власник джерела підвищеної небезпеки, оскільки така відповідальність настає незалежно від вини. В такому випадку висновок суду з цивільної справи не вступає у протиріччя із преюдиціальними висновками щодо вини засудженого чи виправданого, які містяться у вирокі.

На особливу увагу заслуговує той факт, що за чинним законодавством України відсутній зворотний зв'язок між преюдиціальністю рішення в цивільній справі та вирокі суду, так само, як і преюдиціальності рішення господарського суду чи адміністративного суду з вирокі суду у кримінальній справі. Чинний КПК України не містить норм, які встановлювали б обов'язковість рішення в цивільній справі або рішення господарського чи адміністративного суду, що набрало законної сили.

На наш погляд, між преюдиціальністю судових рішень (незалежно від виду судочинства) повинен існувати

взаємозв'язок. Тобто, рішення суду, що вступило в законну силу з цивільної (господарської чи адміністративної) справи, повинно також бути обов'язковим для суду, який розглядає кримінальну справу. Звичайно, дія такої преюдиції повинна бути обмежена і не виходити за межі встановлення фактів щодо конкретної особи, які мають значення при винесенні вироку і жодним чином не впливати на вирішення питання про винуватість особи. Адже ніхто не може бути визнаний винуватим, окрім як за вироком суду (ст. 62 Конституції України). Визначене нами положення впливає з того, що встановлення фактичних обставин справи складає єдине завдання як для суду, що розглядає кримінальну справу, так і для суду, що розглядає цивільну справу та господарського чи адміністративного суду. Останні наділені усіма засобами для достовірного встановлення юридично значимих фактів. Тому, якщо рішенням суду, постановленим у цивільній справі, підтверджується наявність певного юридичного факту, дії чи події, їх існування повинно братися до уваги судом, який розглядає кримінальну справу, без доказування. Це жодним чином не обмежить суддю в прийнятті рішення за власним переконанням, а лише виключить непотрібне дублювання у доказуванні, повторному з'ясуванні фактів, достовірність яких підтверджена при розгляді цивільної, адміністративної чи господарської справи.

Лише за такої взаємодії можливо розглядати преюдиціальність як властивість, притаманну судовому рішення у широкому розумінні, незалежно від виду судочинства, в якій знаходить свій прояв обов'язковість судових рішень.

Враховання преюдиціальних обставин має важливе практичне значення, оскільки нерідко сторони в межах спору, що виникає з інших правовідносин, намагаються завуальовано спростувати у новій справі раніше встановлені судом факти з метою наступного пред'явлення

в суді вищої інстанції нового судового рішення з іншими висновками про факти, що мали значення у першій справі.

Властивість преюдиціальності ґрунтується на тому, що процесуальні правила доказування, визначені законом, є єдиними, а тому не має жодних підстав вважати, що висновки іншого суду стосовно фактів, які були уже предметом судового розгляду, мають більшу перевагу, є більш правильними. Якщо рішення суду є законним і обґрунтованим, якщо воно не скасоване судами апеляційної чи касаційної інстанції, то "чому, власне кажучи, більш пізні рішення, яке суперечить першому, має більше даних для визнання його істинним", як зазначає В.І. Каменська [5, 128].

Обов'язковість у преюдиціях полягає в тому, що преюдиціальні обставини є для суду обов'язковими, кладуться в основу рішення без доказування.

У зв'язку з тим, що така точка зору поділяється не всіма, науковцями піднімається проблема співвідношення преюдиціальності судового рішення, яке набрало законної сили та принципу оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів. Як зазначає Ю.М. Грошевой, "правила преюдиції вносять упорядкованість в судові пізнання і завжди повинні співвідноситися з вимогами, які витікають з оцінки доказів та прийняття рішення за переконанням судді" [6, 12].

На думку Г. Резніка, суд за наявності сумнівів у достовірності преюдиціальних фактів має право знову їх дослідити, і якщо ці факти, за переконанням суду, встановлені неправильно, то він повинен призупинити провадження по справі і внести подання про скасування раніше винесеного вироку в порядку нагляду або в зв'язку з нововиявленими обставинами [7, 11]. Така позиція була піддана критиці зі сторони П.Я. Трубнікова, який слушно зауважив, що висновки суду, які містяться у вироку, не можуть бути проігноровані будь-ким, тим паче судом. Закон надає їм силу уже безспірно встановлених обста-

вин і суд зобов'язаний вирішити справу з урахуванням вказаних преюдиціальних фактів [8, 46].

І.Л. Петрухін запропонував, щоб у подібній ситуації суд виносив вирок за своїм переконанням, але цей вирок, оскільки ним відхилена преюдиція, не вступає в законну силу до того часу, поки вищестоящий суд не перевірить обидва вирок (або вирок та рішення з цивільної справи) і не вирішить, який із них правосудний [9, 360]. Це положення отримало підтримку у працях Ю.М. Грошевого [10] та було розвинене О.І. Бережним, який відзначив, що перевірка вироку, що набрав законної сили, можлива в порядку касаційного провадження у випадках передбачених ч. 2 ст. 383 КПК України та в порядку виключного провадження. Перевірка ж вироку, що не набрав законної сили, можлива в порядку апеляційного провадження, а тому, на його думку, існує необхідність розширити повноваження апеляційної інстанції щодо перевірки подібних вироків [11, 10].

Але ми з таким баченням погодитися не можемо, оскільки, це, перш за все, суперечить чинному законодавству і ставить у залежність вступ судового рішення в законну силу від перевірки вищестоящими судами рішення, яке має преюдиціальне значення стосовно постановленого і перегляд якого не ініціювався суб'єктами оскарження.

У цьому контексті Є.А. Матвієнко зазначає, що наявність преюдиціального взаємозв'язку судових рішень не передба-

чає нав'язування суду певних висновків, які не відповідають його переконанням. У кожній кримінальній справі суд має право і зобов'язаний дослідити всі обставини, оцінити їх. Так, якщо з кримінальної справи про навмисне вбивство були виділені матеріали стосовно одного із співучасників, то при новому розгляді справи суд ретельно з'ясує, чи винуватий підсудний у скоєнні злочину, яка ступінь його вини та відповідальності. При цьому суд може визнати недоказаною участь підсудного у скоєнні злочину, виправдати його. Але суд не має права прийняти рішення про відсутність події чи складу злочину або засудити за співучасть у необережному вбивстві, тоді як співучасники підсудного були визнані винними в навмисному вбивстві. Це призвело б до того, що з приводу одних і тих же фактів було б винесено два вирок, які суперечать один одному, що є недопустимим. Не брати до уваги цей вирок, розглядати його як формальний документ, який не має обов'язкової сили, - значить підривати ті основи, на яких ґрунтується наше правосуддя [12, 40].

Саме позиція Є.А. Матвієнко вбачається нам найбільш послідовною і правильною. Суд не може просто відкидати преюдиціальнозначиме судове рішення, не брати його до уваги. В протилежному випадку це буде безпосереднім порушенням обов'язковості судових рішень як конституційної засади судочинства України.

Список літератури:

1. Справа № 246/03 // Архів Шевченківського районного суду м. Києва.
2. *Графский М.* Хозяйственный суд может оценить всё! // Юридическая практика. — 2005. — № 26.
3. *Викут М.А., Зайцев И.М.* Гражданский процесс России: Учебник. — М.: Юристъ, 1999. — 384 с.
4. *Алискеров М.* Преюдиция в гражданском судопроизводстве // Российская юстиция. — 2005. — № 1–2. — С. 55–57.
5. *Каминская В.И.* Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе / Отв. ред. Н. Н. Полянский; Академия наук СССР. Институт права. — М.— Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — 132 с.

6. *Грошевой Ю.М.* Правові властивості вироку — акту правосуддя: Навч. посібник. — Х.: УкрЮА, 1994. — 48 с.
7. *Резник Г.* Внутреннее судебное убеждение и преюдиция // Советская юстиция. — 1971. — № 7. — С. 10–12.
8. *Трубников П.Я.* Обязательность судебного решения в законодательстве и судебной практике // Советское государство и право. — 1974. — № 2. — С. 38–46.
9. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н.В. Жогин. — М.: Юрид. лит., 1973. — 736 с.
10. *Грошевой Ю.М.* Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве. — Х.: Вища школа. Узд-во при Харьк. Ун-те, 1975. — 144 с.; *Грошевой Ю.М.* Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. — Х.: Вища школа. Узд-во при Харьк. Ун-те, 1979. — 144 с.; *Грошевой Ю.М.* Правові властивості вироку — акту правосуддя: Навч. посібник. — Х.: УкрЮА, 1994. — 48 с.
11. *Бережний О.І.* Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2003. — 20 с.
12. *Матвиенко Е.А., Бибило В.Н.* Уголовное судопроизводство по исполнению приговора. — Минск: Узд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1982. — 206 с.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена некоторым вопросам проявления такого свойства судебного решения, как обязательность. В публикации рассматриваются аспекты обязательности судебных решений для судов. Автор делает вывод о том, что обязательность судебных решений для судов выражается в свойстве преюдициальности. В связи с этим отдельное внимание уделяется пониманию преюдиций в процессуальном праве, их взаимосвязи, а также их соотношению с принципом оценки доказательств по внутреннему усмотрению судей.

SUMMARY

The article deals with to certain aspects of display of such a quality of the court decision as the obligation. The aspects of the obligation of court decisions for courts are considered in this work. The author comes to the conclusion that the obligation of court decisions for courts is expressed through the quality of collateral estoppel. Regarding this, the particular attention is paid to the interpretation of the collateral estoppels in the procedural law, their interdependence as much as to their correlation with the principle of evidence estimation at the inner discretion of judges.

*Рекомендовано кафедрою
цивільного, господарського
права та процесу*

Отримано 24.11.05